

**HUQUQ NORMASINING MOHIYATI, TUZILISHI VA TASNIFLANISHI:  
ZAMONAVIY HUQUQIY TAHLIL**

**Sattorov Dilshod Yuldashevich**

*Bojxona instituti "Umumhuquqiy fanlar" dotsenti*

**Nekmuradov Fayyozbek Firdavs o'g'li**

*O'zbekiston Respublikasi Bojxona qo'mitasining*

*Bojxona instituti Bojxona ishi yo'nalishi*

*I-kurs, 525-guruh kursanti*

**MAQOLA  
MALUMOTI**

**ANNOTATSIYA:**

**MAQOLA TARIXI:**

*Received: 14.01.2026*

*Revised: 15.01.2026*

*Accepted: 16.01.2026*

**KALIT SO'ZLAR:**

*huquq normasi,  
gipoteza, dispozitsiya,  
sanksiya, huquqiy tizim,  
davlat va huquq  
nazariyasi, ijtimoiy  
munosabatlar,  
qonuniylik, huquqiy  
tartibga solish.*

*Ushbu maqolada huquqiy tizimning fundamental asosi hisoblangan huquq normalarining nazariy va uslubiy jihatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida huquq normasining tushunchasi, uning ijtimoiy normalar tizimidagi o'rni va o'ziga xos belgilari yoritib berilgan. Shuningdek, huquq normasining klassik uch elementli tuzilishi — gipoteza, dispozitsiya va sanksiyaning mohiyati hamda ularning o'zaro aloqadorligi ko'rib chiqilgan. Maqolada huquq normalarini turli mezonlar asosida tasniflash masalalariga, xususan, amal qilish doirasi, predmeti va sub'ektlariga ko'ra turlariga alohida to'xtalib o'tilgan. Tadqiqot natijasida huquq normalarining samaradorligini oshirish va huquqiy tartibga solish mexanizmini takomillashtirish bo'yicha xulosalar shakllantirilgan.*

Huquq normasi — jamiyat hayotini tartibga solishda davlat tomonidan o'rnatiladigan va ta'minlanadigan eng muhim vositadir. Yuridik fanlarda, xususan, davlat va huquq nazariyasida huquq normasi huquqiy tizimning "boshlang'ich hujayrasi" sifatida e'tirof etiladi [1. 257-bet]. Bu shuni anglatadiki, huquqning barcha xususiyatlari, uning ijtimoiy vazifasi va kuchi aynan shu kichik elementda o'z aksini topadi. Huquq normasi lotincha "norma" so'zidan olingan bo'lib, qoida, namuna yoki o'lchov ma'nolarini anglatadi [2. 7-bet]. Huquq normasining boshqa ijtimoiy normalardan (axloq, odat, diniy normalar) ajratib turuvchi bir qator o'ziga xos belgilari mavjud. Birinchidan, bu normaning davlat bilan uzviy bog'liqligidir. Huquq normasi faqat davlat organlari tomonidan qabul qilinadi yoki ma'qullanadi hamda uning ijrosi davlatning majburluv kuchi bilan ta'minlanadi [3. 85-bet]. Ikkinchidan, huquq normasi umummajburiy xarakterga ega. Bu qoida muayyan bir shaxsga emas, balki aniq ko'rsatilgan sharoitga tushib qolgan barcha sub'ektlarga taalluqlidir.

Uchinchidan, formal aniqlik belgisi — huquq normasi doimo rasmiy hujjatlarda (qonunlar, kodekslar, qarorlar) yozma shaklda mustahkamlanadi [4. 140-bet]. Huquq normasining ichki tuzilishi uning mantiqiy kompozitsiyasini belgilaydi. An'anaviy yuridik fanda huquq normasi uchta tarkibiy qismdan iborat deb qaraladi: gipoteza, dispozitsiya va sanksiya [1. 257-bet]. Gipoteza — bu normaning amal qilish shart-sharoitlarini ko'rsatuvchi qismidir. Unda "agar falon holat yuz bersa" degan mantiqiy shart yotadi. Dispozitsiya esa normaning o'zagi bo'lib, unda sub'ektlarning huquq va majburiyatlari, ya'ni ruxsat etilgan yoki talab qilinadigan xulq-atvor qoidasi bayon etiladi [2. 7-bet]. Sanksiya esa dispozitsiyadagi qoidani buzganlik uchun kelib chiqadigan salbiy oqibatlarni yoki davlat tomonidan qo'llaniladigan jazo choralarini belgilaydi. Ushbu uchlik zanjiri huquqiy tartibga solishning samarali mexanizmini tashkil etadi. Masalan, agar shaxs jinoyat sodir etsa (gipoteza), u qonunga bo'ysunishi kerak edi (dispozitsiya), aks holda u jazolanadi (sanksiya) [3. 86-bet].

Huquq normalarini tasniflash ularning tabiatini chuqurroq anglashga yordam beradi. Amal qilish doirasiga ko'ra, normalar umumiy va maxsus turlarga bo'linadi. Umumiy normalar barcha fuqarolar uchun tegishli bo'lsa, maxsus normalar aholining muayyan qatlami, masalan, pensionerlar, harbiy xizmatchilar yoki talabalar uchun amal qiladi [5. 672-bet]. Shuningdek, tartibga solish uslubiga ko'ra imperativ va dispozitiv normalar farqlanadi. Imperativ normalar qat'iy buyruq shaklida bo'lib, undan chetga chiqishga yo'l qo'yilmaydi. Dispozitiv normalar esa sub'ektlarga o'zaro kelishuv asosida boshqacha harakat qilish imkoniyatini qoldiradi [2. 8-bet]. Huquqiy tartibga solishning predmeti bo'yicha normalar tarmoqlarga ajratiladi: konstitutsiyaviy, ma'muriy, fuqarolik, jinoiy, mehnat va boshqa huquq normalari [4. 141-bet]. Konstitutsiyaviy normalar davlat tuzilishining asoslarini belgilab bergani uchun ular ko'pincha sanksiyaga ega bo'lmaydi va deklarativ xarakterda bo'lishi mumkin. Jinoiy huquq normalari esa, aksincha, aniq dispozitsiya va qat'iy sanksiyadan tashkil topadi, chunki ularning maqsadi ijtimoiy xavfli qilmishlarning oldini olishdir [3. 85-bet]. Amal qilish muddati bo'yicha huquq normalari doimiy va vaqtinchalik bo'lishi mumkin. Doimiy normalar rasmiy ravishda bekor qilinmaguncha o'z kuchini saqlab qoladi. Vaqtinchalik normalar esa muayyan muddatga yoki ma'lum bir favqulodda vaziyat davri uchun qabul qilinadi [1. 258-bet]. Hududiy jihatdan esa butun mamlakat hududida yoki faqat ma'lum bir mintaqada (masalan, Qoraqalpog'iston Respublikasi hududida) amal qiluvchi normalar mavjud [5. 673-bet].

Xulosa qilib aytganda, huquq normalari jamiyatda adolat va tartibni o'rnatishning eng mukammal yuridik shaklidir. Z.M. Islomov ta'kidlaganidek, ijtimoiy munosabatlarning xilma-xilligi huquq normalarining funksional xususiyatlarini belgilab beradi [2. 7-bet]. Bugungi kunda raqamli transformatsiya va globallashuv sharoitida huquq normalarining ham yangi turlari, masalan, kiber-makonni tartibga soluvchi normalar shakllanmoqda. Biroq, ularning fundamental asosi — davlat tomonidan kafolatlanishi va umummajburiyligi

o'zgarishsiz qoladi. Huquq normalarining mukammalligi bevosita qonun ijodkorligi jarayonining sifatiga va jamiyatning huquqiy madaniyatiga bog'liqdir.

### **Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Odilqoriyev X.T. Davlat va huquq nazariyasi. Darslik. – T.: Adolat, 2018. – 257-258-betlar.
2. Islomov Z.M. Davlat va huquq nazariyasi. Darslik. – T.: Adolat, 2007. – 7-8-betlar.
3. Saydullayev Sh. Davlat va huquq nazariyasi. Darslik. – T.: TDYU, 2018. – 85-86-betlar.
4. O'zbekiston huquq ensiklopediyasi / Mas'ul muharrir N. Toychiyev. – T.: Adolat, 2010. – 140-141-betlar.
5. Islomov Z.M. Davlat va huquq nazariyasi. – T.: Adolat, 2001. – 672-673-betlar.